

Rend a lelkeszi szolgálatunkban

Liturgia, perikópa

■ HAFENSCHER KÁROLY

Rávezetés

Liturgiátörténettel foglalkozva hallom, hogy már a korai időkben kialakul a különböző liturgiacsaldok közt egy addigitól eltérő liturgiátípus. Mintha a 3–4. századi források tárnák elénk – a bizánci, az alexandriai, a gallikán, a káld, a mozarab stb. liturgiák mellett – az úgynevezett ad hoc liturgia megjelenését. Azóta él ez az „istentisztelet-típus”. Magukat lazának, szakértőnek, kötöttségektől szabadnak érző emberek spontán vagy tudatosan, újat hozva vagy a régít variálva átírják a liturgiát, megváltoztatják az istentisztelet menetrendjét, átrendezik az elemeit, kicserélgetik a funkciókat. Mások kedvük, kedvenc témájuk szerint vagy a nehéz textus feldolgozásának fáradságát és kínját elkerüln-

dő rendszeresen szabadon választanak igehirdetési alapigét, kiesve a az egyház egészének vérkeringéséből. Ahogy jön, ad hoc. Szabálytalanul, spontán, a pillanat kedve szerint...

Rendnek kell lennie! Vagy mégsem? Kezeljük lazábban a dolgot? Nem a rend tart meg minket? Mi a szabadságot választjuk a kööttség és rend helyett? Érdemes hát a rend fogalmát újra végiggondolni, és őszinte-önkritikusan ennek egyházi vetületét is. Nehogy a krisztusi szabadságot összekeverjük a kellemes, kötetlen, emberi „nekem mindent lehet” szabadsággal. Hiszen még az apostol is figyelmeztet, hogy minden szabad, de nem minden használ; minden szabad, de nem minden épít (1Kor 10,23). Ez a kísértés minden keresztény ember életében napirenden van, különösen is a felsőbbrendűséggel kísértett szolgáló életben.

Bevezetés

Rend a lelke mindennek – tartja a mondás. A lélekről nekünk más elképzelésünk van. Nem a kényelmetlen, feszélyező, szögletes rend jut eszünkbe, hanem az az állapot, ahol minden a helyére kerül, vagy a helyén van. Így beszélünk a keresztény ember és közösség számára az Isten rendjéről. Nem feledve Pál apostol tanítását: „*Mert Isten nem a zűrzavarnak, hanem a békességnek Istene.*” (1Kor 14,33) Így a „rend a lelke mindennek” gondolat helyett a rend Lelkéről beszélünk. Ez pedig az egyházhoz kapcsolódik. Az egyház nem lehet a rendtelenség és a zűrzavar helye, hiszen az éppen hogy az a hely, ahol megvalósulhat Isten jó rendje, hiszen itt Krisztus, az Úr és a Lélek munkálkodik. Ezért várja el az apostol a korinthusiaktól, hogy „*minden illendően és rendben történjék!*” (1Kor 14,40) Károli szerint „ékesen és jó rendben”...

Természetesen az, amit az egyházban rendnek nevezünk, közmegegyezésen, tradíción, kulturális közegen alapszik, és a szolgálatunkat segíti. Ez vonatkozik az ügyek intézésére, a közösség szervezésére, az emberek közti viselkedésre. Ugyanakkor nem egyszerűen emberi rendről van szó. Az egyház életfolyamatában az emberi renden, struktúrákon és szabályokon túl az isteni eredetet és motívációt kell keresni és megérteni.

Nem mindegy, hogy az ember a rendet szükséges rossznak vagy hasznos, netán Isten adta jónak tartja. Ezt a tudatos döntést minden – az egyházban szolgáló – embernek meg kell hoznia. A rendszertetnek belülről, hitből kell fakadnia, akár adminisztrációról, akár szervezetről, akár a nap rendjéről vagy a közösség életének dolgairól van szó.

Témafelvezetés

A témánk a formális rendnél nagyobb ügyet hordoz: a liturgia és az igehirdetés jó rendjét. Ez ugyanis nem csupán a munkánkat segítő, a közmegegyezésen alapuló, tehát a többség számára jó rend ügye, hanem az Istennel való találkozásunk rendje. Isteni rend. Ez a rend éltet és hordoz, mert az Istennel való kapcsolatunk alapjairól, megnyilvánulásáról és megéléséről tanúskodik.

Akár *Agendát*, akár *Liturgikus könyvet* használunk istentiszteleti életünkben, komolyan kell venni az alábbiakat:

- Az istentisztelet rendje egyházunk jó rendje – a közös nyelv, az összekötő kapocs a gyülekezetek között, amely a helyi egyházakat összmagyar evangélikus egyházzá teszi.

- Az istentiszteleti rendtartás konzekvens gyakorlatot követel – mind a lelkeszt, mind a gyülekezetet segíti a következetes istentiszteleti begyakorlottság, az esetlegesség, bizonytalanság, honatalanság érzetével szemben az otthonosság érzését adja.
- Az istentisztelet rendje nem barkácsoltság alapanyaga, ahol bármit bármivel összepárosíthatunk, elhagyhatunk, hozzáadhatunk, hiszen többről van szó, mint emberi szokásokról, rítusok gyűjteményéről: az egyház liturgiájáról. S ha valaki nem egyháziassáknak látszó magánvállalkozó, hanem az egyház szolgálattevője, akkor ezen a téren sincs joga „magánakciókra”.
- Az istentiszteleti rend az egyház hitéből fakadó teológiai döntések alapján született, megharcolt, megimádkozott, kiérlelt emberi forma, amelyben emberinél több: az Isten liturgiája (közhasznú munkája) jelenik meg. Teológiai alázatra van szükség ahhoz, hogy eljussunk a tudatos álláspont-ra, hogy az istentisztelet több, mint a mi szertartásunk, játszóterünk, produkciónk. Alázatra van szükség a szolgálatunkban, hogy ne gondoljuk magunkat mércének, aki meghatároz mindent.
- A rend megtartása szabaddá tesz, mivel nem gúzsba köt, hanem „szakmailag” segít „uralni” a szövegeket, a dramaturgiát és a közös feladatellátást. A rendet túl lazán kezelő embereknek észre kell venniük, hogy nem az összevisszaság, nem a „szent rendetlenség”, hanem a rend biztosít szabadságot.
- A rend megtartása szabaddá tesz, mert biztonsággal simulhatunk bele a stabil gyakorlatba, és felfrissítve tudjuk szabadon kezelni a szokásokat. Ehhez azonban ismerni, készségi szinten gyakorolni, tudatosan vállalni kell a rendet.

A liturgia be- vagy megtartása

Minden – felülről inspirált és az egyház által megfogalmazott, megformázott és gyakorlatban kikristályosított – istentiszteletnek megvan a maga *stílusa, szövege és felépítése*. Ha ehhez tartjuk magunkat, akkor nem fog igénytelenné válni a mondatszerkesztés, nem válik esetlegessé a tételek egymásra épülése.

Minden egyénieskedő próbálkozás megbillenti az évszázadok alatt kialakult egyensúlyt. Miért gondolhatná bárki is, hogy jobban ért a liturgiához, az istentisztelet egészéhez, mint az előtte járt szolgálattevők sokasága, akiknek hitével és alázatával formálódott az a rend, amely ma a kezünkbe került (független attól, hogy melyik hivatalos rendről van szó)? Az egyházban kialakult s az adott időszakra és helyzetre formálódott liturgiát a közösség – megfelelő indokkal, közös, jó előkészítéssel és teológiai alátámasztott döntéssel – úgy változtathatja meg, hogy annak pasztorális vonatkozását nem hagyhatja figyelmen kívül. Azaz tekintettel van a gyülekezet és az egyház egészének liturgikus nyitottságára, kultúrájára, képzettségére (vagy saját hibáján kívüli tudatlanságára). Csak úgy változtatja meg, hogy az szerves folytatása legyen az eddiginek, ne botránkoztasson meg senkit, és mégis újat hozzon. Akár a folytatás, akár az új anyag a három, fentebb már jelzett vonatkozásban az egész közösségé. Stílusában, szövegében, felépítésében. Ezért azon nem változtathat az egyén. Érdemes az előadásokban végiggondolni a három terület veszélyeit.

- A megváltoztatott stílus teológiai eltolódást, netán torzulást okozhat. A „konferálgató”, lazított, hangulatosan „beszélgetős”, „csevegős” stílus nemhogy közelebb hozza a liturgia lényegét az emberekhez, hanem műfajidegenként éppen hogy zavaró, elidegenítő lesz. Az „oldott ünnepélyesség” alapelve a liturgia stílusában fegyelmező erő lehet a megfelelő stílus kialakítására és gyakorlására. Az oldottság nem mehet az ünnepélyesség rovására. Az ünnepélyesség nem jelent rideg távol-ságtartást. A hibás stílusértelmezés mintapéldája a bejelentésként hangzó invokáció vagy glória

helyett a „legyen” betoldás. „Legyen ez a mi istentiszteletünk az Atya, Fiú, Szentlélek nevében.” (Ez csak egy kegyes kérés a hatalom vagy a dicsőség meghirdetéséhez képest.) Miközben azt hiszik az így használók, hogy barátságossá lett a szikár szöveg, a teológiai lényegét felejtették el. Hasonló példa a Miatyánk kacifántos bekonferálása (vagy más tételek magyarázgató bejelentése).

- A közbeiktatott váratlan szövegek, kiegészítések, betoldások, átírások a legtöbb esetben magukhoz rontják a liturgia letisztult, biblikus inspirációjú, igét hordozó mondatait. Lötyögőssé, pongyolává válik a betoldás. A liturgikus szövegeket a maguk feszes voltában, irodalmi igényességében, pontosan kimért biblikus megfogalmazásában kell emberi hangon (értsd: kedves, ugyanakkor komoly, közvetlen, de ünnepélyes hangon) megszólaltatni. Szövegűen, korrekten. Dogmatikai kérdéseket nem bizonytalanságban hagyva (természetesen úgy, hogy a gyülekezet ne érezze dogmatikusan száraznak a szöveget), illetve nem félreérthető módon.
- A liturgia felépítése nem véletlenszerű. A menetrend minden egyes lépése a tudatos dramaturgia része. Úgy épülnek egymásra a tételek, hogy azok szép ívet rajzolnak, és egyik a másikat – pontos sorrendiségben – segíti, alátámasztja. Ha bármelyiket kihagyjuk, felcseréljük, nemcsak megtörik az ív, hanem félreérthetővé, értelmetlenné, netán hibássá válhat az egész folyamat. Nem véletlen az, hogy a mai istentiszteleti formákat évezredek át csiszolgatta az egyház. Ha fölöslegesnek tartjuk ezt a rendet, akkor beképzeltlen leértékeljük az előttünk jártak döntéseit és gyakorlatait. Ha felrúgjuk, az egész megbillen, labilissá s így nehezen befogadhatóvá válik.

A perikópa betartása

Egyházunk perikóparendet használ. A több mint másfél ezer éves tradíció azután alakult ki, hogy az egyház első századaiban egyaránt ismert volt a *lectio continua* és a *lectio selecta*. Az Aranyszájú Szent János óta ismert perikópagyakorlat – sokféle verzióban – meghatározza a kereszténység igehirdetését. Egyrészt szoros összefüggésben az egyházi esztendő időszakaival, másrészt átfogó képű keresztmetszetet adva az evangéliumokból és az azokhoz csatolt ó- és újszövetségi szakaszokból.

Boldog vagyok, hogy egyházunk ezt a „módszert” alkalmazza. Sok tévúttól, számos nyúgtól, észrevétlen önkényeskedéstől ment meg. Akkor is, ha nem a könnyebb utat választottuk. Legtöbbször keményen meg kell dolgozni azért, hogy a textus megnyíljon, sajátunkká váljék, és meghirdethető legyen. Sohasem érdemes megspórolni ezt a fáradságos munkát.

Az úgynevezett Pröhle-agenda, amely a németországi „porosz agenda” szellemi mintájára készült, stabil óegyházi és A-B-C éves rendet tartalmazó perikóparendet hoz (tehát tradíció és innováció egyben), és ezt a *Liturgikus könyv* is néhány apró javítással átvette. Több mint fél évszázada ezt a rendet használjuk.

- Ez a rend kifejezi a magyar evangélikusság egységét – ugyanazt az igét hirdetjük-hallgatjuk országsszerte minden vasár- és ünnepnapon.
- Segít a saját érzelmi hullámainktól és szellemi étvágyunktól független igehirdetői szolgálatra.
- A kívülről és fölülről kapott textussal arra készíti az igehirdetőt, hogy alázatosan az ige szolgálja, és ne az ige ura legyen.
- A maga változatosságával a perikóparend az Isten végtelen mondanivalójának gazdagságából hoz elő, kerülve az egyoldalúságot.
- A vasárnaponkénti három ige (ótestamentumi, epistola, evangélium) összhangja segít a teljes Szentírás mondanivalóját egyben látni és meghirdetni.

- A perikóparend kilenc év alatt átfogó képet ad az igehirdetőnek és a rendszeres igehallgatónak a Biblia egészéről.

A perikóparend betartása nem hangulat kérdése, nem is a textus nehéz voltának függvénye, hanem az igéhez való viszonyunk kifejezése. Természetesen a perikópa nem isteni rendelés, így indokolt esetben (de csak abban) el lehet térni tőle, de sok évszázados tapasztalatunk az, hogy kiváló eszköz, amelyet a Szentlélek sok-sok áldással felhasznál.

Zárszó személyes kéréssel

A teológia experimentális, életközeli tudomány. Próbáljuk meg tudatosan tartani magunkat a liturgia kötöttségéhez és a perikóparend medret adó gyakorlatához.

Olvasóink előtt nem titok, hogy szívügyem az istentisztelet. A liturgia is és az igehirdetés is. Így egyben: az istentisztelet-teológia és annak gyakorlata. Tisztában vagyok azzal, hogy emberi gyarlóságok sokaságából és a világból beszűrődött attitűdből adódóan sok feszültség keletkezett a 20–21. század fordulóján a magyar evangélikus istentiszteleti élet területén. Ezek egy részének háttérében a hagyományhoz ragaszkodás, másrészt teológiai eltérések, harmadrészt hatalmi játszmák, negyedrészt ismerethiányok, ötödrészt az e területen végzett kevés (vagy hiányzó) gyülekezetpedagógia döntő szerepet játszott. A sor még folytatható. Az egyház életének szíve közepe, az istentisztelet sokszor méltatlan viták, bántások és súrlódások terévé vált. Hiszem, hogy az első feszültségek után már gyógyító idő telt el, és megjött az alkalma az érdemi – testvéri – beszélgetésnek. Szent ügyről van ugyanis szó, ahol az Istennel való találkozásunk okán le kell vetnünk az út porát jelképező sarukat, hiszen ha Őhöz közeledünk, szent ez a hely...

Vitatéma. Vitán felüli, érinthetetlen téma? A fentiekkel nem vitát kezdeni, vitahelyzetet fenntartani vagy vitát lezárni szerettem volna. Sokkal inkább a lelkeszertekezetek tanulmánykészítői és előterjesztői között és általuk *beszélgetésre hívni*, ahol nem a tekintély, nem az érzelmek, hangulatok vagy indulatok, nem is a megszokások, könnyelmű megítélések, komoly témákat elbagatellizáló hozzáállások döntenek, hanem az ígére építő és egymásra figyelő teológiai és pasztorális vélemények születnek. Az eltérő kegyességből, ismeretmennyiségből, hozzáállásbeli különbségekből adódó differenciák is megférnek egymás mellett, sőt építik egymást. Jó lenne az elkészült dolgozatokat – egymásra reflektáló módon – közkinccsé tenni. A téma feldolgozásához, a megbeszélésekhez és azok eredményeihez jó munkát, tapintatot, bölcsességet és egymás iránti megértő, figyelmes szeretetet kívánok!

Ajánlott irodalom

- BIERITZ, Karl-Heinrich 2004. *Liturgik*. De Gruyter, Berlin. <https://doi.org/10.1515/9783110914924>
- BOGÁR János 1932. *Az egyházi évkör kialakulása és hatása az igehirdetésre*. Debrecen.
- DEEG, Alexander – PLÜSS, David 2021. *Liturgik*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh. (Lehrbuch Praktische Theologie 5.)
- HAFENSCHER Károly (ifj.) 2007. A perikópa. *Evangélikus Élet*, 72. évf. 45. sz. november 11. Web: <https://zope.lutheran.hu/ujsagok/evelet/archivum/2007/45/024>. (Megtekintés: 2024. július 10.)
- HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke – Luther Kiadó, Budapest.
- HAFENSCHER Károly 2022. *Beszélő Isten. Disciplina et ars praedicandi*. Magánkiadás, Budapest.
- MEYER-BLANCK, Michael 2011. *Gottesdienstlehre*. Mohr Siebeck, Tübingen. (Neue Theologische Grundrisse.)